

Roger Scruton: Hodnoty a tvář ne(post)moderního města

Ve své stati "Objektivita a design" (Salisbury Review, jaro 2000) uznávaný konzervativní myslitel Roger Scruton shrnuje své názory na objektivní kritéria platná v architektuře a zároveň se vyjadřuje k urbanismu a stavu současných měst. Některé myšlenky detailněji osvětlil a rozvinul již dříve v knize Klasická původní domácí architektura: architektonické principy v éře nihilismu (Classical Vernacular: Architectural Principles in an Age of Nihilism, 1995). Zkrácený překlad z pera Milana Jára byl před časem publikován v revue PROSTOR a posléze v občasníku Konzervativní listí. Přinášíme upravený výňatek.

... ABYCHOM VE MĚSTECH MOHLI ŽÍT

Hodnoty mají objektivní a trvalou platnost; mění se jen naše schopnost věřit v ně a podstupovat oběti, které jsou nezbytné, chceme-li ve svém životě respektovat jejich řád. Architektonické styly se mohou vyvíjet, jejich jednotlivé prvky se mohou měnit; všeobecné normy estetického hodnocení však trvají. Pokud tyto normy ignorujeme, stavíme města, ve kterých nikdo nechce bydlet, města, jejichž obyvatelé jsou nuceni prchnout na periferii, aby se mohli těšit ze zeleně a oddávat se iluzím. Americká předměstí jsou smutným svědectvím zániku architektury - jsou to rozsáhlé oblasti izolovaných soukromých území, ve kterých neexistuje nic, co by vytvářelo pocit společného domova či společně obývaného prostoru. Z mnoha důvodů - ekologických, morálních, estetických, a dokonce i náboženských - je důležité zvrátit odstředivou expanzi měst. Je nutné opět přilákat obyvatele do centra města, aby se stali jeho očima i ušima, naplnili je životem, prací i odpočinkem a vytvořili mezi veřejnými prostory a komunikacemi společné vědomí domova.

Nezpochybnitelné argumenty obhajující tento názor shromáždila již spisovatelka, myslitelka a aktivistka Jane Jacobsová, autorka knihy *Smrt a život amerických velkoměst*, nikdo jim však nevěnuje pozornost, tak mocné jsou zájmy odpůrců jejích myšlenek. A proto je nezbytné, aby architekti chápali objektivní základ estetického hodnocení. Právě oni se totiž více než kdokoliv jiný musí obrnit vůči pokušení ve světě, který si nejvíce cení ošklivosti a destrukce.

POTŘEBA ROZUMNÉ SHODY

Odmyslete si však ziskuchtivé podnikatele a vandaly a zkuste se zeptat obyčejných lidí, jakou tvář by mělo mít jejich město - nikoliv z pohledu jejich osobního prospěchu, ale se zřetelem k zájmům obecným -, a zjistíte, že se jejich názory budou až překvapivě shodovat. Lidé budou zajedno například v otázce dimenzí: do obytných čtvrtí nepatří příliš mohutné stavby, na veřejná prostranství zase nadměrně široké či vysoké budovy ani výrazné dominanty. Shodnou se rovněž, že ve městě mají být ulice a okna a dveře mají být obráceny směrem do těchto ulic. Shodnou se na tom, že budovy by měly respektovat kontury ulic a ne se do nich neorganicky včleňovat nebo si uzurpovat prostory, které jsou nade vše pochybnost veřejné a mají zůstat průchodné. Shodnou se na tom, že osvětlení by mělo být decentní, nevtíravé a pokud možno instalované na stabilních konstrukčních prvcích. Shodnou se na tom, že některé stavební materiály jsou člověku blízké a jiné zase vzdálené; podle mého názoru se shodnou dokonce i na takových podrobnostech, jako jsou římsy, okenní rámy a dlažba, pokud se naučí chápat jejich výběr nikoliv z hlediska svých osobních zájmů, ale z hlediska veřejné prospěšnosti. Tento typ společenského konsensu ztělesňují prvky klasického stylu v architektuře (konkrétně vzory původní domácí architektury), jenž známe z klasických řadových domů a veřejných budov v našich městech.

Nemám v úmyslu stavět se proti modernismu, chci jen upozornit na hodnoty, které modernisté musí respektovat, pokud chtějí být sami respektováni. Heidegger, který si jinak rozhodně nepotrpěl na nejsrozumitelnější styl vyjadřování, významně přispěl do diskuse o této otázce následující myšlenkou: "K bydlení můžeme dospět ... pouze prostřednictvím stavění." Kdyby byl svůj výrok formuloval obráceně, byl by stejně pravdivý: pouze tím, že se učíme stavět, můžeme dospět k bydlení. Stavění a bydlení jsou dvěma aspekty téže činnosti. Architektura vzniká z potřeby mít sídlo, domov, byt. Je uměním sídlení. Z tohoto prostého postřehu můžeme odvodit určité principy, na nichž jsou založeny ony spontánní vzorce shodných názorů, o nichž jsem se zmiňoval.

ČTYŘI PRINCIPY A POŽADAVKY URBANISMU

Budovy by měly přetrvat účel, za nímž byly vystavěny. Lidské záměry jsou časově omezené, závisejí na jednotlivých lidech a jejich plánech; nevytvářejí tedy žádný reálný základ pro společný akt bydlení. Veškeré významné stavby mají schopnost přežít změnu svého původního určení. Například Hagia Sofia (chrám Boží Moudrosti v Istanbulu) v průběhu staletí postupně sloužila jako chrám, kasárna, stáj, tržiště, mešita a v současné době je z ní muzeum. Využití většiny domů v našich starobylých městech se v průběhu let měnilo z obytných prostor na komerční a naopak. Dokonce i v případě, že daná budova má být sídlem věčných hodnot - například chrám zasvěcený nesmrtelným bytostem -, dojde dříve či později ke změně tohoto účelu.

Z toho jasně vyplývá, že názorová východiska funkcionalismu jsou naprosto pochybená. Jestliže je forma podřízena funkci, stává se stejně pomíjivou jako funkce sama. Vezměme si jako příklad centrum Minneapolisu; zdejší funkcionalistické budovy se už nikdy nezbaví svého bezútěšného rázu, vyvolávajícího dojem stagnace a provizoria, i kdyby zde měly stát dalších sto let. V architektuře by funkce měla být podřízena formě, jako je tomu v ulicích Bathu, Paříže či Sieny.

Druhým principem je to, že **estetické zřetělení by měly mít přednost před všemi ostatními faktory**. Jestliže odhlédneme od současných a budoucích funkcí budovy a položíme si otázku, jak by měla být koncipována její konstrukce, máme pouze jedno spolehlivé vodítko: musí vypadat dobře. Architektura je jednou z mnoha oblastí společenského života, v níž vzhled i podstata věci tvoří integrální celek. Neměli bychom se snažit hledat, co se skrývá za povrchem věcí. To, co je skryté, nás nezajímá. Estetická hodnota je dlouhodobým cílem, užitek cílem krátkodobým. Koneckonců, nikdo nemá zájem o zachování budovy, která nevypadá dobře.

Třetím principem je skutečnost, že **většinu těch, kteří konkrétní budovu vnímají, nepředstavují přímo architektovi klienti**. Jsou to náhodní kolemjdoucí, místní obyvatelé, lidé v sousedství, občané, do jejichž obzoru stavba násilně vstupuje a jejichž společný prostor je novým nežádoucím vstupem narušen. Proto jsou také tolik důležité tradiční architektonické přístupy a vzory nabízející stavitelům určitá precedenční řešení, formy, které osvědčily estetický a harmonizující účín a skýtají záruku, že nepřispějí k estetické degradaci či narušení vzhledu ulic, v nichž budou umístěny. Selhání modernismu podle mého názoru nespočívá ve skutečnosti, že by snad nevytvořil žádné významné nebo krásné budovy - kaple v Ronchampu či domy Franka Lloyda-Wrighta jsou výmluvným důkazem svědčícím o opaku. Příčinou jeho selhání je absence jakýchkoliv spolehlivých vzorů nebo typů, které by bylo možno použít v komplikovaných nebo nepředvídaných situacích k dosažení přirozeného souladu s přítomnou podobou města a k současnému zachování bytostného charakteru ulice jako společného prostoru.

Úpadek našich měst je důsledkem modernistického architektonického přístupu, jehož základním výrazovým prostředkem je nakupení horizontálních vrstev, vyčnívajících a nápadných rohů, konstruovaných bez ohledu na charakter ulice, s tuctovou fasádou a s nejasným vymezením vztahu budovy k jejímu okolí.

Čtvrtý princip vyplývá z poznání, že **architektura je neexkluzivním, veřejným uměním**. Architekturu jsme nuceni vnímat bez ohledu na to, zda se nám líbí, či na nás působí odpudivě. Dokud architekti nevezmou na vědomí, že mění podobu prostoru, který všichni společně obýváme, nebudou si v pravém slova smyslu vědomi skutečné podstaty svého poslání. Jako jeden příklad za všechny může posloužit třeba Boston. Obyvatelé ve čtvrtích, jako je Beacon Hill a North Side, žijí spokojeně v ulicích, které si uchovaly veřejný charakter a zároveň i svého genia loci, na druhé straně ovšem v Bostonu najdeme celé oblasti, v nichž ziskuchtiví podnikatelé s modernistickým krédem uskutečňují absurdní projekty nové zástavby a ve kterých lidé již nežijí a ani žít nemohou, protože tyto oblasti byly zbaveny veškerých přirozených atributů prostoru obývaného lidmi.

Přestože i dnes existují jedinečné projekty i významní architekti, kteří je úspěšně realizují, je to spíše výjimečné. V současné době stavíme z nutnosti, za konkrétním účelem. Většina lidí, kteří se podílejí na stavebních projektech, nemá žádný zvláštní talent ani vysoké umělecké ideály. Estetická stránka věci je pro ně důležitá nikoliv proto, že by chtěli sdělovat něco mimořádného nebo strhujícího, ale pouze proto, že jsou slušní a ohleduplní vůči svým sousedům, a proto chtějí dělat to, co se obecně považuje za správné. Z tohoto důvodu by stěžejním východiskem architektonického myšlení měla být skromnost, opakovatelnost a ochota řídit se určitými vzory. Styl by měl být definován tak, aby kdokoli, přestože právě neoplývá nápaditostí, mohl z jeho podnětů pro svou praxi vytěžit to nejlepší a přispět tím k utváření veřejného prostoru, ve kterém žijeme a jenž je naším společným vlastnictvím. To je také důvod, proč nejúspěšnější epocha architektury západního světa - období, v jehož průběhu byla na základě reálné a velkorysé urbanistické koncepce projektována a vystavěna významná města, která již přetrvala staletí - představuje éru původní domácí architektury, jejíž neodmyslitelnou součástí tvořily architektonické školy a styly, sloužící jako vodítko pro ty, kteří nepodlehli iluzím o vlastní genialitě.

To ovšem neznamená, že tvořivost a imaginace nemají v architektuře místo. Pravý opak je pravdou. Pro vývoj architektury mají zásadní význam převratná řešení, přehodnocující dosavadní stylové postupy, inovace a objevy, které ustavují paradigmaty opakovatelných forem. Palladiovska okna, manýristické římsy podle Giacoma de Vignoly, klasicistní architektura a gotické architektonické články - tato fascinující umělecká díla se postupem času stávají modelovými typy a vzory pro méně nadané smrtelníky. Optimální by bylo, kdyby výjimečné umělecké osobnosti napřely svou energii obdobným směrem jako italský architekt Andrea Palladio a vytvořily pro nás ideální vzory, které bychom pak my ostatní mohli podle libosti přejímat.

To je také pravý důvod, proč by architekti měli studovat tradiční stavební slohy; ani ne tak proto, aby je vtělili přímo do svých projektů (i když to není zdaleka špatný nápad), ale proto, aby se seznámili s jejich základními rysy a detaily. Poměrování kvalit má smysl pouze tehdy, pokud jsou dány jasné vymezené hranice. Stavební slohy by měly být chápány nikoliv jako systémy geometrických souvztažností, ale jako systémy významných hranic - překročením těchto mezí opouštíme sféru řádu. V knize "Klasická původní domácí architektura" jsem se pokusil popsat hranice, jejichž platnost lze zobecnit i na další architektonické styly a prostřednictvím takto vymezených hranic demonstrovat, jak by měli postupovat stavitelé s průměrným talentem či bez talentu, abychom my ostatní mohli žít alespoň v relativním souladu s produkty jejich činnosti.

(POST)MODERNISMUS JE SLEPOU ULIČKOU

V okamžiku, kdy začneme pohlížet na architekturu jako na obor, který ovládli lidé postrádající talent, pochopíme, jak nebezpečné byly ve svém důsledku triumfálně rozjásané manifesty a dogmatické teorie modernistů. Hodnoty zdravého rozumu, které se vyvíjely v průběhu celých tisíciletí, byly ze dne na den zavrženy a nahrazeny povrchními normativními návody a autoritářskými schémata. Jakmile se architektům praktické důsledky těchto postojů znelíbily, od modernismu se odvrátili a začali se pro změnu nazývat postmodernisty.

Nic ovšem nenasvědčuje tomu, že by z krachu modernismu vyvodili patřičné závěry - to jest, že modernismus jako takový byl omylem. Postmodernismus není veden snahou vyvarovat se omylů, ale pokouší se ve své architektonické praxi zpochybnit pojem omylu jako takový. Žijeme vyvázání z kritérií hodnotících soudů, povznesení nad hodnoty a jejich objektivní platnost - alespoň postmodernisté se nás o tom snaží přesvědčit. Jak potom můžeme očekávat, že architektura bude jiná? Takové scestné ideje nejsou podle mého názoru ničím víc než tím, čím se být jeví - propagandou, jejímž jediným cílem je sloužit svým vlastním záměrům.

Zdroj: <http://www.konzervativniklub.cz/vypisclanku.php?id=448>

*Roger Scruton (*1944) je anglický filosof, farmář, gentleman. Také estetik, politolog, spisovatel a hudebník. Je zastáncem a typickým představitelem konzervatismu. Vystudoval filozofii na Jesus College v Cambridgi, kde získal doktorát. Od roku 1971 do roku 1992 vyučoval a byl profesorem estetiky na Birkbeck College of London. V letech 1979-84 jezdil do Československa přednášet disidentům na "podzemní univerzitě". V současnosti působí jako hostující profesor na Bostonské universitě a Univerzitě v St. Andrews.*